

מדוע התנכר יוסף לאביו ולאחיו?

המחלוקת בין חכמי דורנו

ב. שיטת הרב יואל בן נון

2. "ויחלם יוסף חלום ויגד לאָחיו ויוספו עוד שָׁנָא אֲתוּ. וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שָׁמְעוּ נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חֲלַמְתִּי. וְהִנֵּה אֲנִי חֹנֵן מְאֹלָמִים אֲלֵמִים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה אֲלֵמִי וְגַם נִצְבָה וְהִנֵּה תִסְבְּיָנָה אֲלֵמִיתִים וְתִשְׁתַּחֲוּיִן לְאֵלֵמִי. וַיֹּאמְרוּ לוֹ אָחִיו הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם מִשׁוֹל תִּמְשַׁל בָּנוּ וַיֹּסְפוּ עוֹד שָׁנָא אֲתוּ עַל חֲלֻמְתוֹ וְעַל דְּבָרָיו. וַיִּחְלֵם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיֹּסֶפֶר אֲתוּ לְאָחִיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה חֲלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשָּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עֶשֶׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוּיִים לִי. וַיֹּסֶפֶר אֶל אָבִיו וְאֶל אָחִיו וַיַּגִּיעַ בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חֲלַמְתָּ הַבּוֹא נְבוֹא אָנִי וְאָמְרָךְ וְאָחִיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אֲרֻצָּה. וַיִּקְנְאוּ בּוֹ אָחִיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת הַדְּבָרִים." (בראשית ל"ז, ה-יא).

3. "ותמהני ממה שכתב הרמב"ן ז"ל, שעשה כדי שיתקיימו חלומותיו; כי מה תועלת לו שיתקיימו? ואף כי תהיה תועלת, לא היה לו לחטוא נגד אביו, אבל היה לו לחשוך עצמו מחטוא לו, והחלומות - העושים יגיש פתרונם. גם שתיראה סכלות עצומה שישתדל האדם לקיים חלומותיו, שהרי הם הדברים אשר ייעשו שלא מדעת בעלים" (עקידת יצחק, סוף שער כט).

4. "ויהי בלילה ההוא ויאמר אליו ה' קום רד במחנה פי נתתיו בידך. ואם גרא אפה לרדת רד אפה ופרה נערך אל המחנה. ושמעת מה ידברו ואחר תתקנה ידך ויבדת במחנה ויבד הוא ופרה נצרו אל קצה החמשים אשר במחנה... ויבא גדעון והנה איש מספר לרעהו חלום ויאמר הנה חלום חלמתי והנה צליל לחם שערים מתהפך במחנה מדן ויבא עד האהל ויפהו ויפל ויהפכהו למעלה ונפל האהל. ויען רעהו ויאמר אין זאת בלתי אם חרב גדעון בן יואש איש ישראל נתן האלהים בידו את מדן ואת כל המחנה. ויהי כשמע גדעון את מספר החלום ואת שברו וישתחו וישב אל מחנה ישראל ויאמר קומו פי נתן ה' בידכם את מחנה מדן. ויחץ את שלש מאות האיש שלשה ראשים ויתן שופרות ביד כלם וכדים ורקים ולפדים בתוף הפדים... ויתקעו שלשת הראשים בשופרות וישברו הפדים ויתזיקו ביד שמאולם בלפדים ובכיד מינים השופרות לתקוע ויקראו חרב לה' ולגדעון... ויתקעו שלש מאות השופרות וישם ה' את חרב איש ברעהו ובכל המחנה וינס המחנה" (שופטים ז', ט-כב).

א. שיטת הרמב"ן

1. "ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם - עליהם; וידע שנתקיימו שהרי השתחו לו, לשון רש"י. ולפי דעתי שהדבר בהפך, כי יאמר הכתוב כי בראות יוסף את אחיו משתחוים לו, זכר כל החלומות אשר חלם להם וידע שלא נתקיים אחד מהם בפעם הזאת, כי יודע בפתרונם כי כל אחיו ישתחו לו בתחילה מן החלום הראשון, 'והנה אנחנו מאלמים אלומים', כי 'אנחנו' ירמוז לכל אחיו אחד עשר, ופעם שנית ישתחו לו השמש והירח ואחד עשר כוכבים מן החלום השני, וכיון שלא ראה בנימין עמהם חשב זאת התחבולה שיעליל עליהם כדי שיביאו גם בנימין אחיו אליו לקיים החלום הראשון תחילה. ועל כן לא רצה להגיד להם אני יוסף אחיכם, ולאמר מהרו ועלו אל אבי וישלח העגלות כאשר עשה עמהם בפעם השניה, כי היה אביו בא מיד בלא ספק.

ואחרי שנתקיים החלום הראשון הגיד להם לקיים החלום השני. ולולי כן היה יוסף חוטא חטא גדול לצער את אביו ולהעמידו ימים רבים בשכול ואבל על שמעון ועליו, ואף אם היה רצונו לצער את אחיו קצת, איך לא יחמול על שיבת אביו? אבל את הכל עשה יפה בעתו לקיים החלומות כי ידע שיתקיימו באמת.

גם הענין השני שעשה להם בגביע לא שתהיה כוונתו לצערם, אבל חשד אולי יש להם שנאה בבנימין שיקנאו אותו באהבת אביהם כקנאתם בו, או שמא הרגיש בנימין שהיה ידם ביוסף ונולדה ביניהם קטטה ושנאה, ועל כן לא רצה שילך עמהם בנימין אולי ישלחו בו ידם עד בדקו אותם באהבתו...

וכן אני אומר שכל הענינים האלה היו ביוסף מחכמתו בפתרון החלומות, כי יש לתמוה אחר שעמד יוסף במצרים ימים רבים והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים, איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו, כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים, ואילו היה מהלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו, ויקר פדיון נפשו ויפדנו ברוב ממון.

אבל היה רואה כי השתחוית אחיו לו וגם אביו וכל זרעו אתו, אי אפשר להיות בארצם, והיה מקווה להיותו שם במצרים בראותו הצלחתו הגדולה שם, וכל שכן אחרי ששמע חלום פרעה שנתברר לו כי יבאו כולם שמה ויתקיימו כל חלומותיו" (רמב"ן בראשית מ"ב, ט).

5. "ויבא יוסף הביתה ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה וישתחוו לו ארצה. וישאל להם לשלום ויאמר השלום אביכם הנקן אשר אמתם העודנו חי. ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי ויקרו וישתחוו" (בראשית מ"ג, כו-כח).

6. "ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי" (בראשית מ"א, נא).

7. "ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני ודבר נא עבדך דבר באוני אדני ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה... ויאמר עבדך אבי אליו אתם ודעתם כי שנים ילדה לי אשתי. ויצא האחד מאתי ואמר אף טרף וטרף ולא ראיתיו עד הנה. ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון והורדתם את שיבתי ברעה שאלה. ועתה כבאי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו קשורה בנפשו. והיה כראותו כי אין הנער ומת והורידו עבדך את שיבת עבדך אבינו בניגון שאלה. כי עבדך ערב את הנער מעם אבי לאמר אם לא אביאנו אליך וחסאתי לאבי כל הימים. ועתה ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדני והנער יעל עם אחיו. כי איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי פן אראה ברע אשר ימצא את אבי. ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו ויקרא הוציאו כל איש מעלי ולא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו. ויתן את קלו בבכי וישמעו מצרים וישמע בית פרעה. ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי ולא יכלו אחיו לענות אתו כי נבקלו מפניו" (בראשית מ"ד, יח-מ"ה, ג).

ג. שיטת הרב יעקב מדן

8. "אי זו היא תשובה גמורה, זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופירש ולא עשה מפני התשובה, לא מיראה ולא מכשולון כח. כיצד, הרי שבא על אשה בעבירה ולאחר זמן נתייחד עמה, והוא עומד באהבתו בה ובכח גופו ובמדינה שעבר בה, ופירש ולא עבר - זהו בעל תשובה גמורה. הוא ששלמה אמר: 'זוכור את בוראיך בימי בחורותיך'. ואם לא שב אלא בימי זקנותו ובעת שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה, אף על פי שאינה תשובה מעולה - מועלת היא לו ובעל תשובה הוא" (רמב"ם, הלכות תשובה ב', א).